

Bilaga 13. Kultur och kulturarv som resurs

I den globaliseringsprocess som pågår, har en profilering av regioners särart blivit allt viktigare. Det är i den ”lokala byn” som kraften finns. Kulturarvet fungerar som ett skydd av identiteter som upplevs hotade av globaliseringen. Men kulturarvet är också en kraft för utveckling, inte minst för landsbygden och mångfalden.¹

Det finns mängder med inspiration att söka. Nordiska Rådet/Nordiska Ministerrådet har haft flera projekt och seminarier kring vad de ”nya nordborna” innebär för den nordiska kulturen.² Många intressanta tankar kan hämtas från Intercult som är en fristående produktionsgrupp och ett resurscentrum samt är drivande i Nordiskt Forum för Interkultur.³

Kulturarv en levande resurs

Kulturarvet är det som vi just nu minns eller vill minnas eller bevara av historien. Kulturarvet är en viktig resurs för regional utveckling. Ser man kulturarvet som en viktig resurs för utveckling, kan kulturarvet aldrig bli ”färdigt”. Det tillförs hela tiden ny näring. Längre har kulturarvet varit något man vårdat, skyddat och bevarat. De platser som har goda förutsättningar att utvecklas, är de som bejakar sin historiskt, kulturellt och socialt formade miljö. Men det måste också finnas ett fortlöpande reflekterande över hur omvärlden påverkar det lokala livet, och till dagens omvärld hör alla medborgare med utländsk bakgrund.

Medan historia omfattar allt som skett i förfluten tid, är kulturarvet det som vi just nu minns eller vill minnas eller bevara av historien. Kulturarvet är en viktig resurs för regional och lokal utveckling. Kulturarv kan definieras på flera sätt. En vanlig definition är att kulturarvet är det historiebruk som finns i samhället. Kulturarvet är en pågående process. Kulturarvet är enligt denna definition inte något statiskt, något ”dött”, utan i högsta grad något som lever och förändras.

Förr definierades kulturarv ofta som ett resultat av avslutade kulturprocesser, som samlas upp i museer, kulturminnen, kulturmiljöer etc. Men när man nu ser kulturarvet som en viktig resurs för utveckling, kan kulturarvet aldrig bli ”färdigt”. Det tillförs hela tiden ny näring, både genom nya kunskaper om det som hände förr, och genom tillskott från den tid som just blivit gårdagen. Kulturarvet berikas hela tiden av nya berättelser.

Regionförbundet i Kalmar och Kalmar läns museum tillhör dem som talar om begreppet ”K-märkt tillväxt”, där man ser kulturarvet som en viktig faktor och förutsättning för ökad tillväxt i länet.⁴ Man talar om kulturarvet som ett träd med årsringar. Får inte trädet nya ringar, så dör också trädet. Det kulturarv som inte utvecklas, blir med denna syn också ett döende kulturarv.

¹ Laurin, U. (2005) *Lokal identitet. Kulturarv, måltid turismutveckling*. Borlänge: Förlags AB Björnen och Studieförbundet Vuxenskolan.

² www.norden.org/webb/news/news.asp?id=7856

³ www.intercult.se

⁴ Kalmar läns museum strategi 2005- 2008. Kulturarv i vardagen -berikar och berör. www.kalmarlansmuseum.se/site/hem/org/Stra.pdf

Kulturarvet är ett val

Oberoende av om man ser kulturarvet som en pågående eller en avslutad process, är kulturarvet inte något självklart, något uppenbart som alla kan se och ta del av. Kulturarvet är det som samtiden väljer att bevara och använda sig av ur historien. Därmed är också kulturarvet ett aktivt urval av minnen, traditioner och associationer från historien. Det urval som görs är det som har betydelse för vår samtid. Kulturarvet kan tolkas på olika sätt. Man kan betrakta kulturarvet med olika ”glasögon”.

Med denna syn på kulturarvet är det således någon eller några som gör ett aktivt urval, som definierar vad som är kulturarv. Olika grupper kan vilja lyfta fram helt olika sidor av kulturarvet. Det finns alltid en sida av kulturarvet som har med politik och ideologi att göra. I en och samma bygd kan lantbrukarna vilja lyfta fram en bild av kulturarvet, medan industriarbetarna vill måla upp en helt annan bild. Ett annat exempel är att männens kulturarv kan skilja sig mycket från det kulturarv kvinnorna finner relevant. Genom att betrakta kulturarvet från så många synvinklar som möjligt, berikas innehållet och man får en mer spännande berättelse.

Arbetet med kulturarvet har ett ansvar såväl från demokratisk synpunkt som i ett rättighetsperspektiv. Kulturarvsarbetet har betydelse för vilka kulturarv och vilka kulturmiljöer samhället väljer att uppmärksamma. Arbetet med kulturarvet kan bidra till ett hållbart mångkulturellt samhälle. Ämbetet slår fast att det är viktigt att arbetet med kulturmiljön präglas av attityder och ett förhållningssätt som utgår från en syn på kulturarv som dynamiskt och kännetecknas av en kritisk historiesyn. Det handlar hela tiden om val, inte minst om vems och vilka berättelser man ska lyfta fram.

Genom att belysa kulturarvet från olika perspektiv, får man en mångfald av många små berättelser som kan samlas till en balanserad och spännande helhet. På så sätt kan arbetet med kulturarvet också ge näring till ett samhälle som präglas av hållbarhet, mångfald och jämlikhet. Tidigare har man ofta sett kulturarvet ur ett enda perspektiv, präglad av en föreställning om vad som är normalt och homogent.

Man har försökt etablera ett kulturarv baserat på en gemensam värdesyn. Många gånger har det lett till att konfliktfyllda eller motsägelsefulla händelser tonats ner eller gömts undan. Miljöer som bär på svåra minnen har ofta inte uppmärksammats. Man har idylliserat kulturarvet. Men även det jobbiga, det som kanske många vill glömma, är en viktig del av kulturarvet. Till kulturarvet tillhör även den verklighet som finns i dag med parabolantennor och invandrare

Mångfaldens kulturarv

Kulturarvet präglas historiskt av en mångfald. Det är inget nytt för Sverige, och borde vara en självklarhet för dagens mångkulturella samhälle. Sverige har alltid varit ett mångkulturellt samhälle. Även det traditionstyngda Riksantikvarieämbetet brukar framhålla att det är just mångfalden som gör kulturarvet och kulturmiljöarbetet intressant. Och mångfalden består av

alltifrån etniska, språkliga och religiösa likheter och skillnader, till skillnader och likheter i klass, generation, genus och sexuell läggning.⁵

Kulturarvet uppstår därmed i en ständigt pågående process, där olika människor, grupper eller samhällen gör ett urval och visar upp kulturyttringar, kulturminnen av olika slag. Med denna syn pågår det alltid en kulturarvsproduktion, och kulturarvet förändras och utvecklas kontinuerligt. När man ska söka rätt på det lokala kulturarvet, när man vill utveckla den lokala identiteten, är det viktigt att komma ihåg detta. Än så länge tycks det vara ovanligt att man tar med personer med utländsk bakgrund i arbetet med det lokala kulturarvet.

Men redan 1990 uppmärksammade Riksförbundet för Hembygdsvård invandringens betydelse för hembygden med boken ”Sicken turk”. I sitt förord skriver redaktören Gunilla Lindberg att ”vi hoppas att den här boken ska inspirera hembygdsforskarna att börja leta i arkiven eller intervjua dem som kan berätta. Invandrarnas svenska historia är också vårt genom att uppmärksamma den vidgar vi vårt perspektiv på hembygdsbegreppet.”⁶ Som framgår av denna rapport, verkar det inte som att de som är aktiva med att vårda och bevara den svenska hembygden har tagit denna förhoppning på allvar.

Å andra sidan är det inte ovanligt att ”invandrare” förvånas över ”svenskarnas” syn på vårt kulturarv. Så många gånger får de höra att ”ni invandrare har ju så spännande kultur men vi svenskar har ju inte så mycket”. Många är rädda för att föra fram och visa det svenska kulturarvet, kanske delvis beroende på att rasister försöker ta makten över det och de svenska symbolerna. Men för många ”invandrare” är det frustrerande att inte få möta Sverige med vår kultur och historia. Många av dem är intresserade av sitt nya land, och här finns en marknad som kanske många av landsbygdens kulturbevarare inte riktigt insett.

Arkiven

De svenska föreningarna är en viktig del av vårt kulturarv, och våra kulturvårdande myndigheter lägger stor vikt vid att bevara de svenska föreningarnas arkiv. Däremot är det få arkiv från ”invandrarföreningar” som de svenska arkivinstitutionerna bryr sig om att bevara. Riksarkivet, landsarkiven och kommunarkiven har oftast inte tänkt på det kulturarv som invandrarnas föreningar bidrar med. Mellan 1995 och 2000 drev Riksarkivet projektet Invandrarnas kulturarv (INKA) för att få kunskap om olika invandrarorganisationers arkivsituation samt, vice versa, invandrarorganisationernas syn på arkivfrågor och arkivinstitutioner. Detta skedde bl.a. genom enkätundersökningar, en kurs i arkivvård samt en konferens om arkivfrågor för invandrarorganisationer.

En erfarenhet från projektet är att vissa företrädare för invandrarorganisationer har en misstänksamhet mot myndigheter som medför att det är svårt att få dem att arkivera sitt material. Riksarkivet har också arbetat med ungdomar i invandrartäta områden för att sprida information till dem om kulturarvets och arkivens betydelse. Skriften ”Rädda ditt föreningsarkiv!” har översatts till 15 språk och det lilla häftet ”Hitta i invandringens källor”

⁵ *Kulturarv är mångfald! Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2004.* (2003) Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

⁶ Lindberg, G. (2008) *Konsten att arbeta med mångfalden.* Stockholm: Sveriges Hembygdsförbund nr 17.

har publicerats.⁷ På regional och lokal nivå har man satsat på liknande aktiviteter i bl.a. Uppsala, Botkyrka, Skåne, och Östergötland.

I många landsbygdsområden bor det nu stora grupper som har utländsk bakgrund. I dag finns det moskéer även på landsbygden och många ”invandrarföreningar”. De är också en del av bygdens kulturarv, men tas de med i det lokala arbetet med detta arv? Eller är det så att man inte arkiverar material från dessa föreningar och församlingar, vilket innebär att man en dag står med en viktig del av bygdens kulturarv utan att ha någon dokumentation om hur det började?

Ett exempel där man aktivt arbetar med dessa frågor är Västerviks museum, som år 2007 inledde projektet ”minska klyftorna”. Syftet är att minska klyftorna mellan invandrade och svenskar, med särskild inriktning mot ungdomar. Museet har visat utställningar om kultur från Sverige och andra länder samt arrangerat konserter, berättarcafèer och seminarier. Insamlandet och arkiverandet av material kan på så sätt förenas med möten som stärker integration och mångfald.

Mångfaldens högtider

Sverige är uppenbart ett land med mångfald, där olika etniska grupper har med sig en mängd högtider, som komplement till de traditionella svenska. Svensk dagligvaruhandel har sedan några år tillbaka insett att det finns pengar att tjäna på andra etniska och religiösa gruppers högtider. Svensk Handel har i samarbete med Mångkulturellt centrum utarbetat en almanacka om olika högtider som handeln kan inspireras av.⁸ Givetvis kan dessa högtider ge kraft till mötet mellan landsbygden och olika etniska grupper. Inte minst kan de ”nya” högtiderna bli en viktig attraktion för turismen.

Hemslöjden

Hemslöjdsrörelsen är en viktig del av den lokala kulturen, inte bara som en bevarare av kultur utan också som en resurs för upplevelser. Exempelvis måltiden handlar inte bara om mat, utan även tillbehören, utensilierna till måltiden, är viktiga inslag. Allt från bordet och duken till besticken och porslinet är viktiga för turistens måltidsupplevelse. Produktion av måltidsutensilier för dagens måltid, skulle kunna bli ett viktigare inslag för lokala hantverkare. Att välkomna de nya svenskarnas hantverkstraditioner, skulle kunna ge hemslöjdsrörelsen en spännande nytändning.

Nämnden för hemslöjdsfrågor är en statlig myndighet med syfte att öka intresset för och kunskapen om hemslöjden i Sverige. I varje län finns en hemslöjdskonsulent för trä- och metallslöjd och en för textil slöjd. Det finns även fem rikskonsulenter med inriktning mot knyppling, barn och ungdom respektive för samisk slöjd (tre konsulenter). Svenska hemslöjdsföreningars riksförbund, SHR, har 80 lokalföreningar runt om i Sverige, 24

⁷ [hwww.statensarkiv.se/Sve/Hitta-i/invandring.pdf](http://www.statensarkiv.se/Sve/Hitta-i/invandring.pdf)

⁸ Mångkulturella almanackan. Se även SENSUS Multireligiösa almanacka. Svensk handel har också utgivit en skrift om inspiration till skyltning och dekor för olika helger i mångkulturella Sverige. Se Pettersson, A. & Ulfstrand, A. (2007) *Mellan påsk och kadir. Högtider i förändring*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

läns-hemslöjdsföreningar och fyra riksföreningar. Tillsammans har hemslöjdsrörelsen 16 000 enskilda medlemmar och 23 anslutna hemslöjdsbutiker över hela landet.

Mångfaldens hemslöjd

År 2003 publicerade Nämnden för Hemslöjdsfrågor rapporten ”Svensk hemslöjd eller hemslöjd i Sverige”, som bl.a. är ett resultat från projektet ”All världens slöjd”. Det konstateras att intressanta frågor uppstår när hemslöjds-konsulenterna möter slöjd från andra länder. En intressant fråga är vilka föremål människor väljer att ta med sig från sina hemländer. Frågan om vem som dokumenterar och samlar på kurdernas, assyrier/syrianernas eller romernas föremål ställs, men besvaras inte. I rapporten framhålls att det har funnits många projekt där man använder slöjd och hantverk som en del av pedagogiken för att de nyanlända ska lära sig svenska. De flesta projekt var dock nedlagda när skriften skrevs, och dokumentationen från dem var inte särskilt bra.

En erfarenhet är att korgar förenar världen. Korgarna kallas för den ”globala miljökassen”; alla har samma funktion att samla och förvara i. I slöjdverkstaden på Torekällbergets museum i Södertälje samlades syrianska, irakiska, turkiska och somaliska barn för att tillverka plåttlyktor och rönnspiror. Denna verkstad finns dock inte kvar. I Värmland har man försökt att tillvarata invandrade hantverkarens kunskaper i gamla byggnadstekniker, men det projektet somnade in. Makedoniska riksföreningen har en årlig utställning av sina medlemmars textila alster. Åren 2001 och 2002 genomfördes utställningen Slöjdfärgning i Stockholm respektive Sigtuna. Där samlades slöjd från temana korg, dräkt, brudkista och färgglädje, för att visa slöjdens globala och allmänmänskliga karaktär. Gislaveds lokala hemslöjdsförening har bjudit in lokala invandrarföreningar för en gemensam utställning. Utställningen ”kurdisk kelim” har vandrat landet runt.

Rapporten avrundas med kommentaren att ”den svenska hemslöjden har alltid berikats med impulser utifrån. Förr tog det lång tid innan de slog igenom. Nu i ett mångkulturellt samhälle går det snabbare och förmodligen kommer det att gå ännu fortare i framtiden. Kan vi fortsätta och tala om *Svensk hemslöjd* eller ska vi i framtiden säga *Hemslöjd i Sverige*?”.

Svensk folkmusik

Musik och sång kan vara en förenande kraft, även om det inte alltid är uppenbart. Frågan om vad som är svensk folkmusik är intressant att reflektera över. Ove Ronström gör i en essä en tankeväckande analys av folkmusiken som ”en sjudande gryta”.⁹ Han konstaterar att de mesta av de böcker och nothäften vi har, och som är grunden för de kunskaper och föreställningar vi har om vad svensk folkmusik är, har tillkommit under en ganska kort tidsrymd, i stort sett mellan slutet av 1800-talet fram till andra världskriget.

Han konstaterar att ”när man i dag säger att man vill ’slå vakt om’ eller ’bevara’ folkmusiken är det så gott som alltid detta man syftar på: en strikt utvald samling låtar och visor, skapad för bestämda syften av ett begränsat antal personer under mycket kort tidsrymd. Tillsammans

⁹ Ronström, O. (1990) *Folkmusik en sjudande gryta*, i Lindberg (red) s 153-163.

ger de en färgrik och ibland till och med intensivt doftande bild av musikklivet i gångna tider. Men inte desto mindre är bilden starkt förenklad, rentav grovt missvisande.”

Tanken på svensk folkmusik började dyka upp under 1780-talet. Då handlade det om att skilja ut den musik som skapades av folket från adelns och överklassens konstmusik. Då hade man tanken att folkmusiken var en särskilt naturlig musik. ”Med målande naturmetaforer liknades den vid en vilt brusande fors, suset från granskogen, diamantens gnistrande skönhet, eller vid en vild rosenbuske som liksom av sig själv planterats, växt upp och börjat blomma.”

Från slutet av 1800-talet handlade det istället om att skilja folkmusiken från all ny musik som kom från städerna. Under mellankrigstiden förändrades fokus till att föra fram den svenska musiken som folkmusik, till skillnad från all utländsk, främst amerikansk populärmusik, som ansågs vara demoraliserande. Under 1970-talet tog vänsterrörelsen åt sig folkmusiken och såg den som ett uttryck för folkets musik, och med folket menade man den lantliga allmogen och det arbetande massorna. Således har det hela tiden funnits starka ideologiska föreställningar om folkmusiken.

Ronström konstaterar att det dock inte är så mycket som är genuint svenskt i folkmusiken. Fiolen som är de svenska spelmännens instrument framför alla, fördes hit av franska musiker under drottning Kristinas tid. Fiolen spreds från slott och herresäten ut till landet. Han framhåller att ”senbarockens sätt att bygga melodier återfinns i många polskor från sent 1700-tal och tidigt 1800-tal. Kontradanser som kadriljer, angläser och pas de quatre, populära i hela Europa under tidigt 1800-tal, spreds i Sverige under namn som ’engelska’ och ’spaderkatt’.”

På detta sätt kan man ”sammanställa en lång lista över hur instrument, danser, melodier, spelsätt etc., rört sig i ett ständigt flöde mellan hög och låg, stad och land, dansgolv och konsertscen, fram och tillbakas över all slags språkliga, geografiska eller kulturella gränser.” Han framhåller vidare att ”i dag står vi inför en ny värld, som kräver nya sätt att se och tänka, nya begrepp. Ännu utgör det gamla invanda folkmusikbegreppet en levande organiserande kraft i många sammanhang i Sverige, inte minst för hembygdsintresserade. Men vi har också långamt tvingats till insikt om att det faktiskt finns fler krusbär i Sverige än de svenska. Den svenska hembygden är nu hembygd också för alla de hundratusentals nyanlända och i ännu högre utsträckning deras barn och barnbarn. Den svenska folkmusiken blir därmed i allt högre grad *en bland många andra* typer eller genrer det gäller att undersöka, samla in och bevara.”

Ronström har en förhoppning om att det traditionella bevarandet av det vi tror är det svenska, kan utvecklas och förändras, där 1900-talets hembygdsforskare skulle ”kunna lägga grunden till kunskaperna om vår egen tids musikkliv, genom att radikalt utvidga och ompröva de gamla invanda begreppen och föreställningarna om vilkas och vilken slags musik som är värd att samla in och undersöka.” Ronström önskan kan givetvis även utvidgas till att omfatta inte bara forskaren utan även dem som aktivt utövar svensk folkmusik.

Det är dock inte oproblemiskt att arbeta med musik och folkmusik som integration, vilket diskuteras bl.a. på Folkmusikveckan i Skåne.¹⁰ Där har man ställt frågor som ”Går det att främja integration med hjälp av svensk folkmusik? Hur? Och varför? Hur värnar man om den skånska traditionen utan att för den skull falla in i sverigedemokratisk protektionism eller skånepartistisk separatism?”

¹⁰ www.skspf.org/skspf/hidden/docs/FmvLund%20Bil%203%20Extrainfo%20om%20even%20och%20kons%20slutg.pdf